

Korkut Boratav ile Söyleşi: Türkiye’de Marx ve *Kapital*

Benan Eres: Sayın Hocam, isminiz Türkiye’de çoğunlukla Marksist iktisatla birlikte anılıyor. Siz de kendinizi Marksist iktisatçı olarak tanımlıyor musunuz? Böyle bir nitelendirmenin, çoğu iktisatçı ya da genel anlamda sosyal bilimci açısından haberinde bile olunmayan birçok yükümlülüğü ve getirebileceği kısıtlılıklar var mıdır? Bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Korkut Boratav: Politik iktisat geleneği içinde çalışan bir kişiyim. Nasıl nitelendirileceğim, bana düşmez. Sadece, sosyal bilim formasyonumun en çok Marx ve 19 ve 20’nci yüzyıllarda onu izleyen düşünürler tarafından belirlendiğini söyleyebilirim. Kendilerini “Marksist” olarak görmeyen; ancak, politik iktisat geleneği içinde yer alan bazı sosyal bilimcilerden de çok şey öğrendim; yararlandım.

“Yükümlülükler”, Türkiye ve dünyada olup bitenler karşısında ait olduğunuz iktisat akımıyla ilgili değil, siyasî kimliğiniz (“sosyalist, komünist veya liberal, faşist”, “devrimci veya reformist, tutucu”, “aydınlanmacı veya post-modern, gerici”) ile ilgilidir. “Kısıtlılıklar” ise, meslek hayatımın “öğretmenlik” tarafında söz konusu olmuştur. Politik iktisadı öğretirken, aynı zamanda “yanlış, yanıltıcı, bazen zararlı” özellikleri ağır basan iktisat kuramlarını ve önermelerini, hem hakkıyla öğretmek, hem de eleştirerek değerlendirmek gerekir. Eğittiğiniz gençlerin, meslek hayatında, gelecekte onlardan beklenen araçlarla yeterince donatılmış olmaları; dünyayı doğru, eleştirel bir perspektifle kavrayacak formasyonu da edinmiş olmaları ağır bir sorumluluktur. Kısıtlılıklar bu sorumluluktan kaynaklanır.

B. E : Bir düşünür olarak Marx ile ve ayrı olarak Marx’ın iktisadı ile ilk olarak ne zaman tanıştınız? O zamanki toplumsal, siyasi ve akademik atmosferde Marx ve ayrıca iktisadı ne anlam ifade ediyordu, açıklayabilir misiniz?

K. B : Solcu, sosyalist bir aile çevresinden geliyorum. 1950’li yılların baskıcı ortamı içinde üniversite hayatıma iyi bir İngilizce bilgisiyle başladım. İngilizce sosyalist, solcu, ilerici dergilere, yayınlara ulaşma imkânı buldum. Sol çevrelerle ilişkilerim oluştu; gelişti. Dünyaya sosyalist perspektifle bakan ilk yazılarım, Pazar Postası ve Yeni Ufuklar’da yayımlandı. Sencer Divitçioğlu ile Aydın Yalçın dergisinde Marx ve Keynes üzerindeki bir polemik sonunda Marksist iktisadı kavramaya karar verdim. Hukuk diplomasıyla SBF İktisat doktora programına katılmam, bu kararın sonucudur.

B. E : Bütünlüğüyle birlikte ilk olarak Kapital ile ne zaman tanıştınız? Kapital’i

ya da genel olarak Marx'ın ekonomi politik eleştirisini akademik kariyeriniz boyunca hangi aşamalarda ve nasıl kullandınız? Bu metindeki iktisat analiziyle diğer iktisadi yaklaşımlar arasında bir karşılaştırma yaparak gücü ve eksiklikleri hakkında yorum yapabilir misiniz?

K. B : SBF'de Mehmet Selik ile dostluğum Kapital ile tanışmama vesile oldu; ama doktora programını tamamlayıncaya kadar bu yapıtı okumaya fırsat bulamadım. 1964-1966'de Cambridge'de doktora sonrası bir bursiyer olarak Maurice Dobb ile çalışma fırsatı edindim. Değer teorisini ve sosyalist ekonomilerde kaynak tahsisi sorunlarını Kapital Cilt 1'i okuyarak kavramayı hedefledim. Sonraki yıllarda Türkiye'de ve tarımda üretim ilişkileri üzerinde çalışırken Kapital Cilt 3 öncelik taşıdı. Kapital Cilt 2'nin "yeniden üretim şemaları" büyüme teorileri incelenirken (ve derslerde) önem taşıdı. Zimbabwe Üniversitesi'nde son sınıf ve lisans üstü programda Politik İktisat ve İleri İktisat Kuramı dersleri verirken, başta Kapital, Marksist yazını, diğer eleştirel politik iktisatçıların katkıları ile yeniden harmanladım. Maddeci tarih görüşü ile başlayıp, sosyalizmin politik iktisadi ile son bulan *Political Economy* ders notları oluşturdum. Güney Afrikalı Troçkist bir grup, bu metni yayımlamak istedi; ama yayına hazırlamaya vakit bulamadım.

Kapital'in potansiyel gücü sınırsızdır; bugün de bu yapıttan yararlanmamız ve esinlenmemiz bunu gösterir. "Eksiklikleri", sadece, yazıldığı dönemde henüz gerçekleşmeyen olgularla veya nicel bilgilerin yetersizliğiyle ilgilidir. Kapitalizmin ana eğilimleri algılanmış; temel yasaları belirlenmiş; sistemin kesintisiz değişiminin izlenmesi tanım gereği tamamlanamamıştır. Değişimlerin izlenmesi, sonraki Marsistlere ve politik iktisat geleneğini sahiplenen diğer sosyal bilimcilere düştü.

Öte yandan hem Marx'ın, hem de onun takipçilerinin *dünyayı değiştirme* gündemine dönük "eylem rehberleri" özelliği taşıyan politik metinleri vardır. Bu metinler, dünyayı kavramaya, açıklamaya dönük bilimsel önermelerden farklıdır; zaman ve mekânla sınırlıdır; tartışmaya açıktır; revizyonları kaçınılmazdır. "Eksiklikler"den söz ediyorsanız, bu ayrımı yapmak gerekir.

B. E : Eserleriniz ve çalışmalarınızda Marx'a ya da belirli bir düşünsel akıma ait özgül terminoloji kullanmayan, daha yansız genel somut kavramları tercih eden yalın bir anlatımınız var. Bu tercihinizin ardında söze dökebileceğiniz gerekçeler var mı? Bu tercihinizin avantajları ve dezavantajları nelerdir?

K. B : Bir düşünce sisteminin yapı taşlarını oluşturan kavramlardan vazgeçilemez. Marx'ı izliyorsanız, *değer, artık-değer, artık-ürün, artık-emek, sermaye, sömürü,*

sömürü oranı, işgücünün değeri örneklerdir. Buna karşılık en geniş anlamıyla (politik iktisat dahil) iktisat disiplinin ortak terminolojisi vardır: Fiyatlar sistemi içinde hesaplama yapıyorsanız *kâr, ücret, kâr oranı, katma değerde kârların veya ücretlerin payı* gibi...

İkinci tür terimlerle, Marx'ın ana önermeleri arasında bağlantılar vardır. Bunları hangi "dil" ile ifade edeceğimiz bazen açıklanan olguya bağlıdır: Kapitalist bölüşüm karşıtlıklarının özünü öğretmek istiyorsanız, değer, artık-değer, sömürü oranı; piyasa fiyatlarından türetilen ampirik bulguları yorumlayacaksanız kâr payı, ücret / verim bağlantıları yeğlenir. Temel doğruları (sömürünün özünü) daima tekrarlayıp hatırlatmak zevke bağlı bir tercihtir. Bunun yerine ücret payının aşınmasının (ilke olarak) daha yoğun sömürü anlamına geldiğini yeterli görebilirsiniz. Bazen bu ikinci önerme, önceki ile eş-anlamlı olmayabilir. O zaman Marksist değer kuramının ayrıntılarına girmeniz gerekir. Buna ek olarak, bazı Marksistler tüm bulgularını, önermelerini ("iman tazeler" gibi) Marx'a referansla anlatmayı yeğler. Böylece Marx'ın önemini okurlara hatırlatmak isterler. Buna kalırsa özümlemiş bir kuramı kullanmak, ustaya referansla ek bir zenginlik ve açıklama gücü kazanmaz.

B. E : Bugün genç bir sosyal bilimcinin ve özelde bir iktisatçının Marx'ın yaklaşımını kullanmasını salık verir misiniz? Sizce, böyle bir tercihin bugün ödülleri ve bedelleri nelerdir?

K. B : Elbette. Marx'ın öncülleriyle örneğin ütöpik sosyalistlerle başlayıp Manifesto ve Engels'in "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu" ile sürdürsün; adım adım Kapital'e ulaşınsın. Gelecek tasarımlarını içeren Gotha Programı'na, Utopik-Bilimsel Sosyalizm'e (Engels), Fransa'da devrim-karşı devrimi inceleyen tarih yapıtlarına ulaşınsın. 20'nci yüzyıl Marksistleriyle sürdürülen yazını da izlesin. Fark edecektir ki, Marx, Engels ve sonrakiler, meşrepleri farklı olsa da bilgi haznelerini zenginleştiren tüm güncel düşünürleri yakından izlemiş; onların katkılarından yararlanmışlardır. Bu örnekler 20'nci yüzyılın ve bugünün eleştirel iktisatçıları için de geçerlidir. Kapitalizmin hem hayatiyetini, hem de meşruiyetini yitirdiği bir dönemdeyiz. Yeni bir dünya gündeme gelecekse, bu zengin bilgi ve analiz birikiminin özümlemesine; bunun pratiğe taşınmasına ihtiyacımız vardır.

